

ERDAL GEZİK • Dersim'in Pirleri

ERDAL GEZİK Dersim-Ovacık kökenli olup 1980'den beri Hollanda'da ikamet eden Gezik'in tarih ve ekonomi eğitimi sonrası sözlü tarih, Alevilik ve Kürdoloji alanlarında birçok çalışması yayımlandı. Yayınlarının ana kaynağını Dersim bölgesinde yapılan alan derlemeleri oluşturdu. Farklı tarihlerde araştırmacı olarak Utrecht, Harvard ve Amsterdam üniversitelerinde bulunan Gezik'in İletişim Yayınları'ndan çıkan kitapları şunlardır: *Alevi Kürtler* (2012), *Alevi Hafızasını Tanımlamak* (2016), *Dersim'in Pirleri* (2026). *Dersim'in Pirleri*, yazarın 2025'te Amsterdam Üniversitesi'ne sunduğu "The Sacred Networks of Dersim Sayyids: An Oral History Approach to Alevi Bonds and Tribal Affiliations" adlı tezin gözden geçirilip düzenlenmiş halidir.

*The Sacred Networks of Dersim Sayyids.
An Oral History Approach to Alevi Bonds and Tribal Affiliations*

İletişim Yayınları 3737 • Araştırma-İnceleme Dizisi 631

ISBN-13: 978-975-05-4031-8

© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Kıvanç Koçak

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAKTAKİ HARİTA Franz G. Taeschner, *Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen* (1924-1926), Mayer und Müller, Leipzig, 1924

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERDAL GEZİK

Dersim'in Pirleri

Kutsal Bağların İzinde

The Sacred Networks of Dersim Sayyids

An Oral History Approach to Alevi Bonds

and Tribal Affiliations

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

Giriş	11
Alevi tarih yazımı ve “dedelik” sorunu	20
Sosyo-dinsel olgu olarak seyitlik	26
1) Aşiret ve devlet; seyitlerin aracı konumu	29
2) Eşit mi, hiyerarşik mi?	32
3) Seyit, aşiret ve kimlik: Sınırları kim belirliyor?	35
Yönteme dair	39
Kitapta kullanılan temel kaynaklar	47

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR, SEYİTLER VE ALEVİLER:	
UYUM VE ÇATIŞMA ARASINDA	53
Peygamberin torunları	54
Osmanlılar ve seyit geleneği	58
Anadolu'da Aleviler	66
Alevi ocakları	72
Kürt Aleviler ve Dersim	76
Cumhuriyet ve Alevi seyitleri	83
Seyitler açısından 1937 ve 1938	86
Sonuç	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERSİM SEYİTLERİ	99
Giriş.....	99
Ocak kurumu.....	100
Hiyerarşilerin farklı yolları.....	108
<i>Bektaşiler</i>	108
<i>Babagânlar</i>	108
<i>Çelebiler</i>	108
<i>Bağımsız Alevi ocakları</i>	111
Dersim seyitleri.....	112
<i>Seyit ailelerinin coğrafi dağılımı</i>	117
Kalıtsal ağlar.....	123
<i>Ocak zincirleri ve halkaları</i>	124
<i>Bir ocağın içerisinde dinsel makam bölüşümü</i>	135
Sonuç.....	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DERSİM SEYİTLERİ VE AĞUÇANLAR: HİYERARŞİNİN TANIMLANMASI	145
Giriş.....	145
Dinsel makamların bölüşümü.....	147
<i>Mürşid</i>	147
<i>Pir</i>	158
<i>Rehber</i>	163
Hiyerarşi ve tarih: Ocak soyağaçlarını dönemselleştirmek.....	167
Yetki belgeleri: Şecere, icazetnameler ve hilafetnameler.....	174
Dersim seyitleri ve zaviye, tekke ve vakıf geleneği.....	182
Sonuç.....	188

BEŞİNCİ BÖLÜM

SEYİTLER VE AŞİRETLER	193
Giriş.....	193
Dersim ocaklarının aşiret taliplerine genel bir bakış.....	195
Aşiretler ve ocaklar.....	197
Dersim (eski Çemişgezek Emirliği).....	203
Batı Fırat Bölgesi.....	214
Kızılırmak Havzası.....	222
Sonuç.....	226

ALTINCI BÖLÜM

OSMANLILAR VE SAFEVİLER ARASINDA AŞİRETLER	233
Giriş.....	233
Osmanlı aşiret politikası.....	235
Aşiretler, direniş ve dayanışma.....	243
Safevilerin aşiretlerle ilişkileri.....	251
Sonuç.....	258

YEDİNCİ BÖLÜM

EMİK YAKLAŞIMLAR: EFSANELERDE SEYİTLER	263
Giriş.....	263
Sözlü gelenek ve sözlü tarih.....	264
<i>Hafızanın topografyası</i>	269
<i>Seyitler ve aşiretler</i>	272
<i>Seyitler ve hiyerarşiler</i>	273
<i>Seyitler ve devlet makamları</i>	278
<i>Seyitler ve yerli Hristiyanlar</i>	282
Sonuç.....	285

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SEYİTLER VE TARİHYAZIMI: ŞECERENİN YENİDEN İNŞASI	291
Şecerenin yeniden zuhuru: Soyağaçları ve <i>Buyruk</i>	293
Yeni bir hiyerarşi: Hacı Bektaş-ı Veli ve <i>Vilâyetnâme'si</i>	295
Kureş'in Mahmut Hayrani'ye dönüşümü.....	300
Bir sultan nasıl derviş olur?.....	305
Osmanlı tarihiyle barışmak.....	308
Bir direnişçi olarak Ebü'l-Vefa.....	313
Sonuç.....	317
SONUÇ	323
KAYNAKÇA	339

ÖNSÖZ

Bu çalışma, 2000’li yılların başından itibaren sürdürdüğüm uzun soluklu bir araştırmanın ürünü. Çalışmayı 2019’da Amsterdam Üniversitesi (Universiteit van Amsterdam, UvA) bünyesinde bir doktora tezi önerisi olarak sunmaya karar verdikten kısa süre sonra COVID-19 pandemisi başladı. Pandemi, yaklaşık iki yıl boyunca araştırmanın ilerleyişini önemli ölçüde etkiledi, zira Avrupa ve Türkiye’de seyahat etmek neredeyse imkânsız hale gelmişti ve planladığım görüşmelerin büyük kısmını ertelemek zorunda kalmıştım. Buna rağmen araştırmayı zamanında tamamlayabilmemde üniversitenin sağladığı destek belirleyici oldu.

Bu nedenle, her şeyden önce, tez önerimi kabul ettiği için Prof. Dr. Michael Kemper’e içtenlikle minnettarım. Onun desteği ve bölümler üzerine yaptığı yapıcı, derinlikli eleştiriler bu araştırmanın tamamlanmasını mümkün kıldı. 2022’den itibaren Dr. Gulnaz Sibgatullina ikinci danışman olarak dahil olup bilhassa çalışmanın son sürecinde bana rehberlik ederek sunduğu katkılarla çalışmanın zamanında sonuçlandırılmasını sağladı. Geçtiğimiz yıllar boyunca hem Michael hem de Gulnaz ile çalışma fırsatı bulmuş olmayı büyük bir şans olarak görüyorum. İki danışmanımın yanı sıra yalnızca akademik imkânlar

için değil, aynı zamanda 2024 yılı boyunca Amsterdam Institute for Humanities Research (AIHR) tarafından sağlanan maddi destek için de UvA'ya içtenlikle teşekkür ederim.

Şüphesiz, en içten teşekkürlerim, Alevilik inancının mensupları olarak deneyimlerini benimle paylaşan tüm kadın ve erkeklere yönelik. Avrupa'nın ve Türkiye'nin birçok şehrinde, kendileriyle evlerinde ya da cemevlerinde uzun soluklu mülakatlar gerçekleştirdim. Her biri beni ilgiyle karşıladı, sorularımı samimiyetle yanıtladı ve çoğu zaman bununla da yetinmeyerek ek bilgi sağlayabilecek başka kişilerle bağlantı kurmama yardımcı oldu. Ne yazık ki, görüştüğüm kişilerden bazıları zaman içinde hayatını kaybetti. Bu uzun soluklu mülakat sürecinde özellikle Ali Rıza Gezik, Nesimi Kılagoz ve Rüstem Polat'ı anmam gerekir. Nitekim bu çalışmayı onların aziz hatıralarına ithaf ediyorum.

Araştırmaya ailemin yanı sıra birçok arkadaşım da çeşitli şekillerde katkı sundu. Her şeyden önce bu çalışmanın ilerlemesine sağladığı destekten ötürü Berfin'e derin bir minnet duyuyorum; konuyla alakalı karmaşık meselelerle ilgili değerlendirmeleri ve soruları çalışmanın nihai halini önemli ölçüde belirledi. Araştırma boyunca beni sabırla dinleyen ve son derece değerli yorumlar yapan arkadaşlarım Mehmet ve Roni'ye de içtenlikle teşekkür ederim. Hollanda Dersim Vakfı'ndan Hüseyin ve Haydar, sağladıkları kıymetli verilerle önemli katkılarda bulundular; kendilerine müteşekkirim. Dersim'de bulunan Oroji Yayınları'ndan Mesut'a, kaynaklara ulaşmam konusunda her zaman destek olduğu için teşekkür ederim. Amsterdam'daki Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis'den Mehmet ve Erhan'a ise arşivlerin tespiti ve erişimi konusundaki yardımları için minnettarlığımı sunarım.

Saha çalışmasına dayanan bu araştırma, bilgilerini benimle cömertçe paylaşan birçok kişinin katkısı olmaksızın son haline ulaşamazdı. Her birine ayrı ayrı içtenlikle minnettarım.

Amsterdam, 2026

GİRİŞ

Alevilikte dinî temsiliyet, seyit veya ocak olarak adlandırılan soya dayalı aileler aracılığıyla yürütülmektedir. Tüm olanaksızlıklara ve baskı koşullarına rağmen, Alevi inancının inşası ve sürdürülmesi, bu ailelerin oluşturduğu örgütsel yapılar sayesinde mümkün olmuştur. Buna karşın, söz konusu ailelere ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır; dahası, bu boşluğu doldurmaya imkân sağlayacak birincil kaynaklar da yok denecek kadar azdır. Genel açıklamalar merakı gidermekte yetersiz kaldığında, bahsi geçen örgütlülüğe bizzat tanıklık etmiş kişilerin anlatılarına başvurmaktan başka seçenek kalmamaktadır. Bu yüzden ben de 2000’li yılların başlarında ocakların yaşlı üyeleriyle mülakatlar yapmaya karar verdim; aktardıkları bilgiler sayesinde kendi aralarında ve dünyevi talipleri ile kurdukları kalıtsal dinsel bağlara dair ilk notlarımı tutmaya başladım. Alabildiğine geniş bir coğrafyayı kapsayan bu ilişkiler başlangıçta oldukça karmaşık bir manzara sunmaktadır ve sorulara cevap vermek yerine yeni sorularla konuyu anlaşılmaz hale büründürmektedir. Oysa geçmişin bilinmeyen bir döneminde inşa edildiğine inanılan bu dinsel bağların, tüm karmaşıklığına rağmen, inancın kendisi ve ona mensup toplulukların tarihi hakkında bize bir şeyler söylemesi gerekiyordu. En azından benim beklentim bu yöneydi.

Anadolu coğrafyasında Alevilerin görünürlüğü, 1500'lerde, Osmanlı-Safevi çatışmasıyla başlamıştır. Safevi yenilgisiyle birlikte Aleviler de zamanla hem tarih sahnesinin hem de idari merkezlerin uzaklarına itilmişlerdir. Dolayısıyla modern dönem Alevi tarih yazımı için belirleyici olan, Osmanlı-Safevi karşıtlığı ve bu çatışmayla kayda geçen aktörler olmuştur. Fakat benim tarihe olan ilgimi belirleyen ne Osmanlılar ne de Safeviler'di; benim bu inancın geçmişine merakımı besleyen, doğrudan yakın çevremle ilgili sorduğum sorulardı. Şeyh Hasan, Derviş Cemal, Baba Mansur, Sarı Saltık, Kureşan ve Ağuçan gibi ocaklar ve onların talipleri olarak tek tek sayabileceğim aşiretler ve köyler; bu inancı yaşatan ve onu yaşatmak için dönem dönem çok ağır bedeller ödeyen bu gerçek aktörler kimlerdi? Bu sorunun cevabını, Osmanlı-Safevi çatışmasından yola çıkarak yazılan tarih kitaplarında bulamazsınız. Örneğin, bölgenin en nüfuzlu ocaklarından biri olan Kureşanların konumunu 16. yüzyıla ait belgeleri okuyarak açıklamak mümkün değildir. Oysa bölgede gerçekleştirilecek kısa süreli saha çalışması dahi, bu ocağın günümüzde hâlâ tüm kollarıyla ne denli güçlü bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaya yeterlidir. Bu durumda akla gelen ilk soru şudur: Bölgenin tarihini araştırmaya nereden başlamalıdır? Bu soru sizi yalnızca bir çelişkiyle yüz yüze bırakmakla kalmaz, aynı zamanda izlenecek yol konusunda seçeneklerin de gayet sınırlı olduğunu gösterir. Eğer amaç bu gerçek aktörlerin tarihteki yerlerini tespit etmekse onlara odaklanmaktan başka çare yoktur. İnancın taşıyıcıları hâlâ aramızda olduklarına göre, geçmişlerini anlamamıza yardımcı olacak yol gösterici halkaların da yanı başımızda bulunması beklenmelidir. Bu çalışma, bu varsayımdan hareketle şekillenmiştir.

Alevilik ve Alevilerin tarihi açısından vazgeçilmez olan bu aileler ve onların kurdukları dinsel ağlar, 1980'li yıllardan itibaren gelişen Alevi araştırmacılığının yeterince ilgi odağı olmamıştır.¹ Oysa bu ailelerin kurdukları yapıları anlamadan,

1 Alevi ocakları hakkında 1990'lı yıllardan itibaren sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlar ocak geleneği hakkında genel saptamalar, günümüzde ya-

bu inanç hakkında söylenen her şey fazlasıyla eksik kalacak ve tarihyazımı hep “resmî” sınırların görünür kıldığı alanlarda cevaplar aramakla yetinecekti. Meselenin öneminin farkında olmama rağmen, bu ilgiyi sistemli bir girişime dönüştürmek için yirmi yıl geçmesi gerekti. Bu gecikme bir yanıyla kendi tereddütlerimden kaynaklanmaktaydı: Sözlü yöntemle derlenmiş ve günümüze ait veriler, tarihsel bir çalışma için ne kadar yeterli ve güvenilir kaynak oluşturabilirdi? Üstelik bu tarih, iki-üç kuşak ötesine de gitmek istiyorsa... Yanı sıra, bu alanda çalışan birçok kişi gibi, 1970’lerden itibaren yaşanan hızlı şehirleşme ve sekülerleşme süreçlerinden dolayı tehdit altında olan Alevi inanç ve geleneklerini tespit etmek daha acil bir görev gibi duruyordu. Gecikmenin başka bir nedeniyse Alevi çalışmalarının ve topluluğun kendisinin içinde bulunduğu şartlardan kaynaklanıyordu.

Alevi nitelemesi İslâm’ın dördüncü halifesi, Hz. Muhammed’in kuzeni ve kızı Fatma’nın eşi Ali ibn Ebu Talip’in (ö. 651) ismine yapılmış bir göndermedir. Bu isimlendirme Türkiye’de Kızılbaş, Bektaşî, Nusayrî ve inançlarında Hz. Ali’ye merkezî yer atfeden bütün gruplar tarafından kabul edilmiştir. 20. yüzyılın ortalarına kadar Bektaşîler hariç bu grupların neredeyse tamamı kırsal bölgelerde yaşamakta ve etnik olarak Türk, Kürt ve Araplar’dan oluşmaktaydı.² Bu grupların varlığı Ortaçağ’ın ikinci yarısına kadar uzanmasına rağmen, son beş yüzyılda bölgenin yönetimini belirleyen güç ilişkilerinin hiçbir zaman parçası olmadılar. Bu, daha çok inançlarının statüsüyle ilgiliydi. Çaldıran Savaşı’nın ardından Sünnî İslâm’ın temsilciliğini üstlenen Osmanlıların aksine Alevilik, Şii gelenek içinde yer

şanan dönüşüme dair bilgiler ve tartışmalar içermektedir. Örnekler için bkz. Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevi Yerleşmesi: Ocaklar, Dedeler, Soyağaçları*, Alev Yayınları, 1995; Hamza Aksüt, *Anadolu Aleviliği’nin Sosyal ve Coğrafi Kökenleri*, Art Yayınları, 2002; Ali Yaman, *Alevilikte Dedelik ve Ocaklar*, Karacaahmet Sultan Kültür Derneği, 2004; (ed.) Robert Langer, Hüseyin Ağuiçenoğlu, Janina Karolewski ve Raoul Motika, *Ocak und Dedelik: Institutionen religiöser Spezialistentums bei den Aleviten*, Peter Langer, 2013.

2 Alici grupların toplam nüfus içerisindeki oranı geçmişte olduğu gibi günümüzde de yalnız tahminlerle verilmektedir, bkz. Peter Andrews ve Rüdiger Benninghaus, *Ethnic Groups in Turkey*, Reichert, 1989, s. 110-125.